

'Heropvoeding' en dwangarbeid

Concentratiekamp Dachau had symbolische waarde

De eerste concentratiekampen van de nazi's dienden voornamelijk om mensen, met name verzetsstrijders en politieke tegenstanders, 'her op te voeden' en dwangarbeid te laten verrichten. De gevangenen werden niet systematisch vermoord vanwege hun ras, zoals dat gebeurde in latere vernietigingskampen als Auschwitz, waar met name Joden, Sinti en Roma vergast werden. Toch stierven veel mensen in kampen zoals Dachau onder erbarmelijke omstandigheden, mishandelingen en door het zware werk.

Kleio gaat wat dieper in op de verplichte voorbeelden. Met behulp van deze achtergrondinformatie kunt u uw leerlingen nog beter voorbereiden op de examenstof. Een serie om te bewaren dus. Dit artikel geeft achtergrondinformatie bij het verplichte voorbeeld *Ingebruikname concentratiekamp Dachau (1933)*.

Laurie Slegtenhorst is verbonden als promovenda aan de Erasmus Universiteit voor het project 'War! Popular Culture and European Heritage of Major Armed Conflicts'. **Alexander van der Meer** is als promovendus verbonden aan de Universiteit Leiden voor het project 'Institutional memory in the making of colonial culture: history, experience and ideas in Dutch colonialism in Asia: 1700-1800'.

De barakken in kamp Dachau. De foto is gemaakt op 3 mei 1945, een paar dagen na de bevrijding van het kamp. Bron: United States Holocaust Memorial Museum. Rechterpagina: Gevangenen in het kamp Dachau net nadat ze bevrijd werden door Amerikaanse soldaten op 29 april 1945. Fotograaf onbekend. Bron: United States Holocaust Memorial Museum.

Op 22 maart 2018 is het precies 85 jaar geleden dat het concentratiekamp Dachau in gebruik werd genomen om tegenstanders van het nationaalsocialistische regime gevangen te zetten. Na de *Reichstagbrand* op 27 februari 1933 werd de *Reichstagverordnung* aangenomen waardoor allerlei grondrechten buiten werking werden gesteld. Daarmee werd het mogelijk mensen op te pakken, in zogenaamde *Schutzhaft*, zonder dat zij een strafbaar feit hadden begaan of recht hadden op een proces.¹ Tegenstanders en mogelijke vijanden van Hitler en de NSDAP, met name communisten en sociaaldemocraten, werden vervolgens opgepakt en naar verschillende gevangenissen in Duitsland gebracht. Deze raakten al snel overvol. Daarom werden andere plekken ingericht om deze gevangenen onder te

brenge. Deze zogenaamde 'wilde' concentratiekampen werden bewaakt door leden van de SA en SS.² Een van deze kampen ontstond in Dachau, een stadje in de buurt van München. Volgens historica Sybille Steinbacher is het onduidelijk waarom is gekozen voor deze plaats, maar een van de mogelijke redenen is dat het terrein van een voormalige pulver- en munitiefabriek geschikt was voor een concentratiekamp. Deze fabriek werd na het Verdrag van Versailles (1919) in 1920 gesloten, maar het fabrieksterrein was afgesloten met een muur en het lag afgelegen van de stad Dachau.³ Bovendien, alhoewel München het toneel was van Hitlers mislukte putsch in november 1923, had deze stad zich in de jaren twintig ontwikkeld tot *Hauptstadt der Bewegung*. Mede daarom had het opsluiten van tegenstanders van het regime in het nabijgelegen Dachau grote symbolische waarde.⁴ Dachau was niet het eerste concentratiekamp in Duitsland, maar in tegenstelling tot de andere kampen was het door Heinrich Himmler, de *Reichsführer* van de SS, opgericht als een modelconcentratiekamp. Himmler en Theodor Eicke (*Inspekteur der Konzentrationslager* (1934-1939) en kampcommandant van Dachau tussen juni 1933 en juni 1934) ontwikkelden hier een systematiek en organisatiestructuur die later werd overgenomen door andere concentratie-

kampen. Dit gold ook voor de kampregulaties van Dachau, waarin onder meer de manier van straffen, de bewaking door de SS, de opbouw van de kampen en de hiërarchie tussen de gevangenen gestructureerd werd. Veel SS'ers die in deze 'Dachauer Schule' waren opgeleid kregen later leidende functies in andere concentratiekampen.⁵

Dat het in Dachau ontwikkelde geweld systematisch en georganiseerd was, kan geïllustreerd worden aan de hand van het daar ingevoerde 'welkomstritueel' van 25 zweepslagen die alle nieuwe gevangenen bij aankomst ondergingen. Ook was er een speciale kampgevangenis gebouwd, de zogenaamde 'bunker' waar gevangenen, onder meer de communist Hans Beimler, werden gemarteld. Beimler was tussen 1932 en 1933 lid van de Reichstag, en werd kort na de machtsovername door de nazi's in Dachau gevangengezet. Hij wist op miraculeuze wijze te ontsnappen, reisde naar de Sovjet-Unie, en schreef daar het boek *Im Mörderlager Dachau: Vier Wochen unter den braunen Banditen*.⁶ Daarin vertelt Beimler hoe hij en zijn medegevangenen in Dachau verhoord, vernederd en gemarteld werden. De betekenis van zijn werk is dat het een van de eerste publicaties was waarin verteld werd over de gruwelijke werkelijkheid in Duitse concentratiekampen, een werkelijkheid die in de onder censuur staande Duitse pers werd verbloemd.⁷ Beimlers werk werd binnen en buiten Duitsland verspreid, leidde tot ophef, en geeft aan dat vanaf het prille begin al gepubliceerd werd over wat er in concentratiekampen plaatsvond.⁸ In de loop der jaren werden de kampen niet meer alleen plekken om politieke tegenstanders op te sluiten, maar ook om bepaalde groepen zoals bedelaars, werklozen, prostituees en Sinti en Roma 'her op te voeden'. Bovendien werd later ook het economisch potentieel van de kampen gerealiseerd en benut door gevangenen dwangarbeid te laten verrichten.⁹ Het concentratiekampstelsel ontwikkelde zich vanaf 1936 verder. In deze periode werden andere concentratiekampen – zoals Sachsenhausen (Berlijn-1936) en Buchenwald (Weimar-1937) – opgericht,

en werd Dachau (1937-1938) herbouwd. Deze nieuwe kampen konden tussen de zes- en achtduizend gevangenen onderbrengen, en werden aanvankelijk vooral gebruikt om 'asociale' en 'werkschuwe' mensen gevangen te zetten. Na de *Kristallnacht* – de nacht van 9 op 10 november 1938 – nam het aantal Joodse gevangenen toe. De daaropvolgende bezetting van grote delen van Europa had als gevolg dat veel internationale verzetsstrijders werden gedeporteerd en al snel de meerderheid van de gevangenen gingen vormen.

In Dachau hebben in totaal meer dan tweeduizend Nederlanders gevangengezet, voornamelijk verzetsmensen.¹⁰ Aan het begin van de Tweede Wereldoorlog zaten er niet meer dan tweehonderd Nederlandse gevangenen in Dachau. Dit veranderde in mei 1944, nadat 650 gevangenen uit Vught naar Dachau werden gedeporteerd. Dit aantal steeg verder in september 1944 toen het concentratiekamp Natzweiler in de Elzas (Frankrijk) geheel geëvacueerd werd naar Dachau, dat daardoor overvol raakte. De omstandigheden waren zeer slecht met als gevolg dat vanaf december 1944 meer dan vijftienduizend gevangenen stierven. Om dezelfde redenen overleefde de helft van de Nederlanders het kamp niet.¹¹ ■

Literatuur

Beimler, Hans, *Im Mörderlager Dachau: um eine biografische Skizze ergänzt von Friedbert Mühlendorfer* (Keulen 2012).

Distel, Barbara eds., *The Dachau Concentration Camp, 1933 to 1945* (Comité International de Dachau 2005).

Leyen, Marie-Luise von der, Max Mannheimer, *Drei Leben. Erinnerungen* (München 2013).

Naor, Abba, mit Helmut Zeller, *Ich sang für die SS. Mein Weg vom Ghetto zum israelischen Geheimdienst* (München 2014).

Sinnema, Jos ed., *Geen nummers maar Namen. Levensverhalen uit concentratiekamp Dachau* (Amsterdam 2015).

Steinbach, Sybille, *Dachau. Die Stadt und das Konzentrationslager in der NS-Zeit. Die Untersuchung einer Nachbarschaft* (Frankfurt am Main 1993).

Withuis, Jolande, *Weest Manlijk, zijt sterk. Pim Boellaard 1903-2001. Het leven van een verzetsheld* (Amsterdam 2013).

Zámečnik, Stanislav, *Das war Dachau* (Frankfurt am Main 2010).

mmsz-dachau.de

Het Max Mannheimer Haus verzorgt onderwijs over het nationaalsocialisme en over Dachau.

www.ns-dokuzentrum-muenchen.de

Het documentatiecentrum over nationaalsocialisme in München.

www.kz-gedenkstaette-dachau.de

Website van concentratiekamp Dachau.

¹ *Schutzhaft* betekent letterlijk preventieve hechtenis. In nazi-Duitsland werd deze term gebruikt om politieke tegenstanders op te pakken. Het is een eufemistische term, omdat deze politieke tegenstanders onder erbarmelijke omstandigheden gevangen werden gezet en onderworpen werden aan de willekeur en terreur van de SS en SA. Stanislav Zámečnik, *Das war Dachau* (Frankfurt am Main 2010), 18.

² Stanislav Zámečnik, 'The Dachau Concentration Camp in the System of the National Socialist Dictatorship', in: Barbara Distel eds., *The Dachau Concentration Camp, 1933 to 1945* (Comité International de Dachau 2005), 17. Zámečnik, *Das war Dachau*, 18.

³ Sybille Steinbach, *Dachau. Die Stadt und das Konzentrationslager in der NS-Zeit. Die Untersuchung einer Nachbarschaft* (Frankfurt am Main 1993), 77-78. Zámečnik, *Das war Dachau*, 23.

⁴ Zámečnik, *Das war Dachau*, 15.

⁵ Zámečnik, *Das war Dachau*, 38, 39, 41, 49.

⁶ Zámečnik, 'The Dachau Concentration Camp', 17.

⁷ Hans Beimler reisde in 1936 naar Spanje om aan de Republikeinse zijde te vechten in de Spaanse Burgeroorlog, waar hij in december sneuvelde bij de verdediging van Madrid.

⁸ Hans Beimler, *Im Mörderlager Dachau: um eine biografische Skizze ergänzt von Friedbert Mühlendorfer* (Keulen 2012).

⁹ Zámečnik, *Das war Dachau*, 80-81.

¹⁰ Jolande Withuis, *Weest Manlijk, zijt sterk. Pim Boellaard 1903-2001. Het leven van een verzetsheld* (Amsterdam 2013), 170.

¹¹ *Ibidem*, 174.